

Ømtålelige emner i historieundervisningen?

I anmeldelser og omtaler af Zandvliets spillefilm "Under sandet" fra 2015 er det ofte fremhævet, at tyske soldaters rydning af miner langs den jyske vestkyst i sommeren 1945 har været en mørkelagt skamplet i dansk historie, som først med spillefilmen er bragt frem i lyset. Men hvad er op og ned i den historie? Og hvordan håndteres disse udfordringer i historieundervisningen?

Forfatter: [Jens Aage Poulsen](#)

Artiklen problematiserer, om der har været erindringspolitiske bestræbelser på at fortrænge fortællingen om minerydningen. Artiklen diskuterer også hvorfor og hvordan forskellige fortællinger – herunder spillefilmens – kan bidrage til at styrke elevernes forståelse af historiebrug.

“Under sandet”, Martin Pieter Zandvliets spillefilm fra 2015 har velfortjent vundet flere priser og blev i 2017 nomineret til en Oscar for bedste udenlandske spillefilm. Velfortjent fordi den med sin eminente brug af fortælle-mæssige greb og filmtekniske virkemidler skaber en fascinerende og gribende historie.

Instruktøren har blandt andet været inspireret af historikeren Helge Hagemanns “Under tvang” (1) om tyske soldaters rydning af miner langs Vestkysten i sommeren 1945. Langs hele den jyske vestkyst og især på strækningen fra Esbjerg til Nymindegab havde tyskerne fra 1943 og frem til Befrielsen udlagt ca. 1,5 mio. forskellige typer af fodfolks- og panserminer. Hagemann er stærkt fordømmende over for, hvordan rydningen blev gennemført. Han argumenterer for, at det var en krigsforbrydelse, fordi det var en overtrædelse af Genevekonventionen fra 1929, der forbød at bruge krigsfanger til farligt og usundt arbejde.

Nu fremmer overdrivelse måske forståelsen og i tilfældet med “Under sandet” forargelsen og afstandstagen til fortidens danske ugerninger. I filmen handler det om bange drengesoldater, som de danske myndigheder, personificeret ved en dansk kommandant der ikke lægger skjul på sit had til tyskerne, tilsyneladende uden store anfægtelser eller planer sætter til at udføre det dødsensfarlige arbejde.

” [...] der var altså omkring 300 unge tyske soldater i alderen fra 15-20 år, der døde og ca. 500, der blev såret, da 2.000 unge tyske soldater i 1945 blev beordret til Danmark for at rydde den jyske vestkyst for de mange tusinde miner, som tyskerne havde gravet ned i sandet langs den jyske vestkyst under besættelsen af Danmark

citeres instruktøren Martin Zandvliet for i Ekstra Bladet (19. maj 2015).

” De fik en nærmest umenneskelig behandling. De fik næsten intet at spise og skulle rydde miner meget hurtigt

hævder instruktøren i Information (11. september 2015).

” En skamlet på dansk historie: Drengesoldater døde i et blodbad

Dette var overskriften i Søndagsavisens artikel (3. december 2015) om filmen “Under sandet”.

” Man leder forgæves efter beskrivelser af skamletten selv i et nyere 1000-siders standardbind om Besættelsestiden og dens efterdønninger.

Sådan skrev Morten Piil i sin anmeldelse i Politiken (2. dec. 2015) – uden dog at nævne, hvilken bog han tænkte på.

Også en række andre artikler, der kom i kølvandet på filmpremieren, mere end antydede, at de tyske soldaters minerydning ikke kun var, men er kontroversielt og pinligt for Danmark. Et begivenhedsforløb, der med erindringspolitisk sigte blev søgt mørkelagt, og som derfor heller ikke har været omtalt i læremidler til skolefaget historie. Men takket være "Under sandet" kommer historien frem i lyset, og som det er tilfældet med andre historiske spillefilm er der ingen tvivl om, at den vil forme vores opfattelse af begivenhederne.

En anden historie

I samtiden, sommeren 1945, blev minerydningen ikke holdt hemmelig eller blev anset for pinlig – tværtimod. Landets aviser skrev flere artikler om arbejdet. En søgning på Statsbibliotekets Mediestream (2) med ordene "miner" + "vestkysten" giver næsten 400 hits. Den 4. september 1945 kunne man på forsiden af Vejle Amts Folkeblad læse, at tre danskere og syv tyskere var dræbt ved Varde, da 10-12 tons opsamlede miner eksploderede. På YouTube findes et kort klip om rydningen på lidt over et minut fra en norsk nyhedsudsendelse (3). Også på YouTube kan man finde den ca. 12 minutter lange dokumentarfilm "Livsfare – Miner!"(4) fra 1946, med optagelser fra 1945. Selv om man ikke med sikkerhed kan bestemme de tyske soldaters alder ud fra klippene, er det tydeligt, at hovedparten er noget ældre end 15-20 år. Soldaterne bruger også kort, hvorpå tyskerne under udlæggelsen havde afmærket minefelterne.

I sommeren 1945 fjernede tyske soldater 1,3 mio. miner på den jyske vestkyst. Når soldaterne med metaldetektorer identificerede en fodfolksmine, måtte de ofte bruge tynde ståltråde for finde ud af, hvor minen præcist var gravet ned.

"Folk og Værn" var et tidsskrift, der blev udgivet af Forsvarets Oplysnings- og Velfærdstjeneste fra 1941 til 1991. I maj-juni nummeret fra 1946, skrev kaptajn Dietrich Anselmo

Wieth-Knudsen, der var chef for Den Danske Brigades pionerkommando, der førte kontrol med minerydningen, en artikel om arbejdet (5). Han fortæller, at begrundelsen for, at det var tyskerne skulle foretage rydningen, fremgik af kapitulationsbetingelserne: I de nu befriede lande skulle tyskerne fjerne de udlagte miner.

På et møde den 9. maj 1945 mellem den tyske militære øverstbefalende i Danmark generaloberst George Lindeman, den britiske overkommando i Danmark og danske myndighedsrepræsentanter blev det aftalt, at tyskerne af de ca. 200.000 tyske soldater, der var i Danmark ved Befrielsen, skulle udtage 1.000 menige og befalingsmænd fra pionertropperne, der var uddannede i minerydning. Allerede dagen efter var "Minenkommando Dänemark" klar. Og den 11. maj uskadeliggjorde kommandoen de første miner ved vestkysten. I løbet af sommeren blev kommandoen forøget med 1.600 tyske soldater.

I første omgang havde den britiske major Stanley Holland og hans mænd opsynet med tyskernes minerydning. Over for S.H.A.E.F. (Supreme Headquarters of the Allied Expeditionary Forces) gav de danske myndigheder udtryk for tvivl om minerydningen var grundig nok, når den foregik under tysk kommando. S.H.A.E.F. overlod derfor kontrollen til en afdeling på op mod 250 mand fra Den Danske Brigade, der havde viden om mineudlægning og -rydning. En del af de danske soldater skulle deltage i rydningen og dermed uddanne sig, så den danske hær fik et specialkorps af mineryddere (6).

Kontrollen med de optagne miner foregik ved at sammenholde antallet af fundne miner med det antal, som minekortene angav. Dernæst lod man efter S.H.A.E.F.s retningslinjer de tyske soldater marchere gennem fodfolksminefelterne, og ved at de kørte gennem panserminiefelterne med pansrede køretøjer.

Da rydning sluttede den 1. oktober 1945, og den tyske minekommando forlod landet, var ca. 1,3 mio. miner taget op og uskadeliggjorte. Ifølge Wieth-Knudsen mistede 149 tyske soldater mistet livet under rydningen, 165 blev hårdt sårede og 167 let sårede. Wieth-Knudsen fremhævede, at tabstallene var "forholdsvis ringe i sammenligning med tabene under rydningen i andre tidligere besatte lande" (7). Hagemann hævder dog, begrundet i tyske tal, at antallet af dræbte nærmere var 250 (8).

Historiebrug og motiverne bag fortællingerne

Wieth-Knudsens artikel, Hagemanns bog og Martin Pieter Zandvliets spillefilm "Under sandet" er eksempler på markant forskellige fortolkninger og brug af historien om de tyske soldaters minerydning. Denne artikels ærinde er dog ikke at diskutere historisk korrekthed i de tre fortællinger, men at pege på undervisningsmæssige potentialer i, at eleverne arbejder med forskellige og måske modsatrettede og kontroversielle fortællinger om den samme begivenhed.

Kompetenceområderne og -målene i læreplanen Forenklede Fælles Mål skal ses i samspil. Af et færdighedsmaal under kompetenceområdet Kildearbejde efter 9. klasse fremgår det, at "Eleven kan udarbejde løsningsforslag på historiske problemstillinger med afsæt i udvalgte kilder". I relation til minerydningen langs vestkysten i sommeren 1945 må en essentiel problemstilling, på baggrund af Hagemanns udsagn og handlingen i "Under Sandet" være: Var minerydningen

en krigsforbrydelse ud fra 3. Genevekonvention fra 1929? I elevernes arbejde med at belyse problemstillingen er konventionen, der angiver regler for behandling af krigsfanger, en central kilde. Eleverne må undersøge, om tyske soldater, der efter befrielsen blev hjemsendt fra Danmark, var krigsfanger eller ej. Som læserne formentlig vil vide, er det ikke tilfældet. Tyskerne i Danmark havde overgivet sig, og briterne tog ikke krigsfanger i hverken Danmark eller Norge (9).

Historiebrug er et kompetenceområde i læreplanen. Efter 9. klasse fremgår det, at "Eleven kan analysere konstruktion og brug af historiske fortællinger med samtids- og fremtidsrettet sigte". Her er spillefilmen "Under sandet" egnet som afsæt for at beskæftige sig med historiebrug. Man kan fx inddrage materialer fra Filmcentralens hjemmeside, som indeholder elevark og adgang til klip fra filmen (10).

Elevarket til dansk og historie er oplagt som læremiddel. Men som ved alle andre læremidler, bør man som lærer forholde sig til elevarket og overveje, om elementer skal redidaktiseres. I den første opgave "Historisk fortælling og virkelighed" skal eleverne sammenligne minerydningen, som den fremstilles i "Under sandet" og dokumentarfilmen "Livsfare – miner!". Ud fra opgaveformuleringen må eleverne få det indtryk, at dokumentarfilmen gengiver virkeligheden. Her er det væsentligt, at eleverne overvejer relationen mellem levet og fortalt historie – herunder, at dokumentarfilm er en form for fortalt historie og dermed brug af historie – og ikke et spejl af en såkaldt fortidig virkelighed, der i sig selv er forsvundet.

Det er relevant, at man i undervisningen undersøger og overvejer spørgsmål som: Hvorfor og hvordan vælger Zandvliet at fortælle om minerydningen, så den fremstår som en pinlig og skamfuld episode i dansk historie, hvor der begås ubodelig uretfærdighed mod tyske drengesoldater? Hvordan blev minerydningen beskrevet i samtiden og den umiddelbare eftertid? Har de tyske soldaters rydning af miner i 1945 bevidst været mørkelagt? I givet fald af hvem og med hvilket motiv? Hvordan ville "Under sandet" mon være modtaget af anmeldere og publikum, hvis den var produceret i slutningen af 1940'erne? Præsenteres fortiden i "Under sandet", de tyske soldaters arbejde med at rydde miner overvejende ud fra nutidens opfattelse af godt og ondt, retfærdigt og uretfærdigt? Eller formår filmen at skifte perspektiv og se personernes valg og handlinger ud fra samtidens præmisser? Hvilke faktorer har betydning for, at fortællinger om fortiden ændrer sig, og hvorfor er der flere gyldige fortællinger om den samme fortidige begivenhed eller levet historie?

Det er centralt i historieundervisningen, at eleverne bliver bevidste om, at fortællinger om fortiden, uanset om de formidles via spillefilm eller læremidler til faget, er konstruktioner, der altid er påvirket af, at ophavsmanden fortolker fortiden i samspil med sin nutidsforståelse og forventninger til fremtiden. Derfor findes de endelige og sande fortællinger om sammenhænge, motiver, årsager og konsekvenser ikke. Og derfor må eleverne i undervisningen tilegne sig værktøjer til og udvikle færdigheder i at håndtere og bruge varierede historiske fortællinger til at forstå sig selv, deres samtid og til at orientere sig mod fremtiden.

Fortællinger forandres

Udfordringen ved historiske fortællinger, der formidles i genren spillefilm, er, at de umiddelbart opleves som en gengivelse af virkeligheden, som den var. Historiske spillefilm har

i kraft af deres fascinerende personbårne, entydige og lukkede fortællinger større narrativ styrke og gennemslagskraft end andre formidlingsformer. Selv om vi er bevidste om, at en spillefilm som "Under Sandet" er fiktion, er vi tilbøjelige til at acceptere dens fortælling og budskab. Det er væsentligt, at eleverne forstår, at fortællinger om fortidige begivenheder ændrer sig – ikke kun fordi man får ny viden, men fordi synet på og koncepter for fortolkninger af fortiden ændrer sig i samspil med forståelser af samtiden og dens værdier. Således er det usandsynligt, at Under Sandet med den samme fortælling og budskab kunne være produceret få år efter begivenhederne.

Det er naturligvis ikke kun historiske spillefilm, der konstruerer fortællinger om fortiden. Fortællingerne om de samme begivenheder ændrer sig over tid, ved fx at noget fremhæves og andet glider i baggrunden eller fortrænges. Det gælder også læremidler i faget, og de er velegnede til, at eleverne undersøger konkrete eksempler på fænomenet.

Som i andre europæiske lande er skolefaget historie i Danmark et barn af 1800-tallets nationsopbygning. Fortællingerne har handlet om nationens historie med fokus på landets og folkets udvikling. Langt op i 1950'erne omtales befolkningen i Danmark eksempelvis i anden person som et kollektivt "vi", ofte over for "de andre". Eleverne skulle lære, at Danmark, danskerne og danske værdier var noget unikt og prisværdigt. Derfor undgik eller minimerede man i såvel undervisningen som læremidler emner, der potentielt kunne opleves som kontroversielle og ømtålelige, og som kunne sætte spørgsmålstegn ved dansk fortræffelighed.

Som eksempel kan nævnes Børge L. Barløses Folkeskolens Danmarkshistorie og fortællinger fra Verdenshistorien, der udkom i 1953, og som dengang var et udbredt læremiddel i faget. Historien om Besættelsen er fortællingen om en tid, hvor vi, danskerne, bortset fra enkelte landsforrædere, stod sammen, og hvor "vi" hver især, menigmand, regering og modstandsfolk, gjorde alt for at modarbejde besættelsesmagten. Redningen af de danske jøder i oktober 1945 fremhæves som et eksempel på denne fælles indsats. Til gengæld er hverken de mange tusinde flygtninge, der kom til Danmark i krigens sidste måneder, behandlingen af de såkaldte tyskerpiger eller retsopgøret nævnt – og heller ikke minerydningen langs vestkysten.

En nærliggende fremgangsmåde, der styrker elevernes bevidsthed om, at fortællinger om fortiden er konstruktioner, er at lade eleverne analysere og sammenholde uddrag af ældre og nyere historiebøger om besættelsestiden. Det giver eleverne indsigt i, at der er varierede og måske modstridende fortællinger om det samme hændelsesforløb, og at noget, da historiebogen blev skrevet, var fortrængt, fordi det blev opfattet som kontroversielt eller pinligt. På klassen kan man diskutere, hvordan og hvorfor det er tilfældet.

Ømtålelige emner og motivation

"Under Sandet" præsenterer minerydningen langs vestkysten i sommeren 1945 som en kontroversiel historie. Om den reelt var og er det, kan, som det fremgår af artiklen, diskuteres. Men der er rigeligt med relevante, ømtålelige og kontroversielle historiske problematikker at tage fat på i historie, blot for at nævne enkelte eksempler: Danmark som slavenation, som både dronningen og statsministeren så som en del af en problematisk fortid i deres seneste nytårstaler. Et andet eksempel er begivenheder under koloniseringen og afkoloniseringen af Grønland med perspektiver til nutidige problematikker i rigsfællesskabet. Andre eksempler er

mindretal, migration og dansk kultur og værdier. Endelig er der de såkaldte Muhammedtegninger, som det konservative folketingsmedlem og nuværende børne- og socialminister Mai Mercado i foråret 2015 mente skulle være en fast del af pensum i de danske folkeskoler. For 10 år siden var der formentlig få lærere, der viste dem til eleverne, men i dag er de tilsyneladende blevet mindre kontroversielle og kan endda findes i læremidler.

Der er problematikker, som nogle elever i klassen kan opleve som for udfordrende og følsomme. Men etableres der et tillidsfuldt og positivt klima i klassen og en samtalekultur, hvor der argumenteres og begrundes, og hvor man respekterer hinandens synspunkter, kan ømtålelige og kontroversielle emner i historieundervisningen facilitere elevernes engagement og motivation for at tænke og skabe historie.

Under alle omstændigheder må eleverne også i historieundervisningen lære at håndtere ømtålelige emner. Læreren skal ikke forsøge at undgå eller udglatte det kontroversielle. En mulig undervisningsstrategi er, at læreren i tid og rum etablerer distance til det ømtålelige emne, fx ved at drage paralleller og skabe analogier. Læreren kan bruge en empatisk strategi ved at skifte perspektiv, fx ved at argumentere ud fra mindretallets perspektiv. Eleverne kan i grupper finde frem til den kontroversielle kerne og formulere det som en problemstilling. Herefter finder eleverne kilder, der kan belyse problemstillingen. Kilderne analyseres og vurderes ud fra deres egnethed til at belyse forskellige aspekter af problemstillingen.

En helt overordnet forudsætning er som sagt, at der er etableret en klasserumskultur, hvor eleverne kender til og bruger accepterede konventioner i diskussion og argumentation og ikke mindst er villige til at lytte til hinanden.

Materialer

1. Helge Hagemann. 1998. Under tvang. Minerydningen ved den jyske vestkyst 1945. København: Akademisk Forlag.
2. Mediestream, Det Kgl. Biblioteks mediesamlinger, <http://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/>
3. Tyske krigsfanger rydder miner: <https://www.youtube.com/watch?v=Y0SeunmiVwk&t=6s>
4. Livsfare – Miner!, <https://www.youtube.com/watch?v=Cqidu-8tCWM>
5. Wieth-Knudsen. 1945. "Minerydning i Danmark". Folk og Værn. Nr. 4-5, maj juni 1946, 136-138.
6. Information 31. maj 1945
7. Wieth-Knudsen. 1946, 138
8. Hagemann. 1998, 69
9. John V. Jensen. "Der er mere Under Sandet – minerydningen efter besættelse". Opdatering Årbog for Museet for Varde By og Omegn & Ringkøbing-Skjern Museum 2015
10. Under sandet – et undervisningsmateriale, Filmcentralen, 2016, <http://filmcentralen.dk/grundskolen/undervisning/under-sandet#.WJTVnPnhCUk>